

Tiraquellus, plagiat per Binimelis¹

Gabriel Ensenyat Pujol
Universitat de les Illes Balears

En aquesta aportació ens proposam donar a conèixer un text de caràcter misogin, desconegut fins ara, l'autoria del qual s'atribueix l'autor renaixentista mallorquí Joan Binimelis, tot i que, com veurem, es tracta en bona part de la versió plagiada d'una altra obra, aquesta prou coneguda, de l'escriptor francès André Tiraqueau (c. 1488-1558), conegut literàriament amb el nom de Tiraquellus, el *De legibus connubialibus et iure maritali*. L'escrit de Binimelis es completa amb un catàleg de dones sàvies, també extret de Tiraquellus.² En primer lloc, però, farem referència als aspectes codicològics del text i al seu pretès autor, el mallorquí Binimelis.

1. Introducció: l'Arxiu Torrella i Binimelis

Entre els arxius privats més importants que es trobem dipositats a l'Arxiu del Regne de Mallorca (ARM) figura l'Arxiu Torrella (AT). Pertany a un dels llinatges més importants que s'establiren a Mallorca després de la conquesta catalana (1229). A més es dona el cas que a hores d'ara és l'única d'aquelles famílies de la primera noblesa illenca que ha perdurat fins avui, actualment sota el cognom compost Gual de Torrella.

Els Torrella mallorquins que arribaren amb el rei Jaume I a l'illa procedien de Torroella de Montgrí (Catalunya), on tenien la jurisdicció senyorial. Ben aviat ocuparen els llocs més destacats dins la nova administració insular. Quan l'octubre de 1230 Jaume I retornà al territori continental deixà com a lloctinent seu a l'illa Bernat de Santaugènia, que es convertí en la principal autoritat del nou regne. Uns anys després, quan es constituí la nova diòcesi de Mallorca (1237), un germà seu, Ramon de Torrella, en va ésser nomenat bisbe. Mentrestant, un tercer germà, Guillem de Montgrí, sagristà de la seu de Tarragona, fou un dels qui el 1235 dugueren a terme la conquesta d'Eivissa.

A partir d'aquest moment se succeïxen els Torrella (que és així com passen a ser anomenats, amb l'elisió de la «o») en l'exercici de càrrecs i drets senyorials i participant en la vida del regne. Entre aquests Torrella destaca al segle XIV Guillem de Torrella, l'autor de *La Faula*. De fet, a partir d'ell sovint els seus descendents, almenys durant tot el segle XV, són coneguts amb el nom de Torrella de la Faula.

Amb el pas del temps el nucli familiar originari es diversificà en diferents branques, amb algun plet entre els seus membres, fins que ja en ple segle XVIII Joan de Torrella només tingué descendència femenina. Al XIX, arran del matrimoni d'una Concepció descendent directa dels Torrella amb Vicenç Gual Desmur, el cognom Torrella quedà incorporat al llinatge patern a través del fill, Faust Gual de Torrella. I així fins a

¹ Aquest treball s'inscriu en la matriu dels projectes competius d'investigació "Constitució d'un Corpus per a la Gramàtica del Català Modern" (fiançat per l'Institut d'Estudis Catalans [PT2012-S04-MARTINES]), "Gramàtica del Català Modern (1601-1834)" (fiançat pel MINECO, Ref. FFI2012-37103), Digicotracam (Programa PROMETEO de la Generalitat Valenciana per a Grups d'Investigació en I+D d'Excel·lència [Ref.: PROMETEO-2009-042], "aquest és un projecte cofinançat pel FEDER de la UE"), "Grup d'Investigació en Tecnologia Educativa en Història de la Cultura, Diacronia lingüística i Traducció" (fiançat pel Vicerectorat de Tecnologia i Innovació Educativa de la UA [Ref. GITE-09009-UA]). Tots aquests projectes se situen en la matriu l'Institut Superior d'Investigació Cooperativa IVITRA [ISIC-IVITRA] de la Generalitat Valenciana (ISIC/012/042).

² En el moment de redactar les presents línies un equip integrat per, a més de l'autor d'aquest article, Alexandre Font, Josep Campillo, Mireia Mulet i Àngela Martí treballen en l'edició d'ambdós textos, amb la corresponent anotació i traducció en llengua catalana. L'escrit que ara presentam és en gran part deutor d'aquesta tasca, cosa que volem constatar amb agraïment.

l'actualitat.

L'any 1957 Marià Gual de Torrella i Villalonga, cap de la casa, diposità de forma temporal la documentació familiar a l'ARM, dipòsit que el 1979 convertí en indefinit el nou cap familiar, Joaquim Gual de Torrella Truiols. Aquest ric fons arxivístic havia estat catalogat per primera vegada en temps de l'abans esmentat Vicenç Gual Desmur (1836-1837), moment en el qual s'establiren tres seccions: Gual Despuig, Doms de Torrella i Garau d'Aixartell. Posteriorment Marià Gual de Torrella i Joan Gual de Torrella ordenaren alguns dels document no catalogats. El 1989 una part de la documentació no catalogada fou preparada per Maria Isabel Estarrelles Rodríguez-Solano. En conjunt, la documentació comprèn els anys 1230-1957. Té un gran interès per a la història social i econòmica, ja que inclou liquidacions de béns, inventaris, processos judicials, sentències, testaments, vendes i establiments, actes dotals, gràcies i privilegis, comptes de gestió de possessions, capbreuacions i alous, entre d'altres qüestions.

Entre aquest abundant material arxivístic es troba un volum miscel·lani, segurament autògraf, del primer historiador del regne, Joan Binimelis. Desconeixem el motiu pel qual el manuscrit de Binimelis anà a parar a l'arxiu familiar dels Torrella. J. B. Binimelis (1539-1616), persona d'origens pagesos,³ és conegut sobretot per la seva *Història general del regne de Mallorca*. L'obra fou acabada el 1593 i constitueix el primer llibre de caràcter històric global sobre les Balears. Això no obstant, el seu llegat s'estén a d'altres facetes, ja que l'autor era metge –havia estudiat a València a la dècada de 1560, atret pel prestigi de què gaudia l'estudi general valencià, i fou deixeble de l'anatomista Lluís Collado–, científic i més tard s'ordenà de prevere (Catàleg). També feu una estada a Roma, si fa no fa coincidint amb el seu ingrés a l'Església.

Com a historiador, Binimelis redactà tres obres, la més important de les quals fou l'esmentada *Història general del regne de Mallorca*, en tres volums manuscrits, avui extraviiats. La redacció original fou en llengua catalana, però ell mateix en feu una traducció al castellà el 1601. Diverses còpies, tant del text català com de la versió castellana, romanen en diferents indrets. Val a dir que la versió castellana fou editada l'any 1927, a Palma, a la impremta de Josep Tous, sota el títol de *Nueva historia de Mallorca y de otras islas a ella adyacentes*. L'edició, però, és poc rigorosa i a hores d'ara encara resta per editar-se el text primigeni català. Diversos estudis, a més d'altres treballs antics, s'han ocupat d'alguns dels aspectes de relleu d'aquesta obra (Duran 1985; Duran 1993; Font; Moll 1996-1999; Moll 2000), que aquí només hem tret a col·lació atesa la seva importància –i la que conferí a l'autor–, però que no és l'objecte d'aquest treball.⁴

Els altres dos escrits binimelians de caràcter històric són una *Noticia histórica de las ventas y emolumentos de la Catedral de Valencia, fundación de sus canongias y prebendas y compilación de sus antiguos estatutos*, que es troba manuscrita a la biblioteca de la Societat Econòmica de València, i el *Tractat de la precedència entre Espanya i França*, escrit a Roma per encàrrec de Joan de Zúñiga, conegut perquè després l'inserí, una mica resumit, dins la seva *Història de Mallorca*. Ací l'historiador entrà de ple en les polèmiques patriotes tan del gust de l'època sobre quines monarquies tenien uns orígens més remots, decantant-se, com és de suposar, a favor de la monarquia hispànica.

Pel que fa a l'aspecte científic, destaca la contribució de Binimelis a la literatura mèdica (Contreras). Els escrits que se n'han conservat són dos. L'un és la *Medicorum nomenclatura per alphabetum*, text que es troba en el mateix manuscrit miscel·lani que recull l'escrit de caràcter misogin i el catàleg de dones sàvies de què parlarem. L'altre és

³ Per a una síntesi biogràfica, vegeu Ensenyat 2003a.

⁴ Vegeu-ne una síntesi a Ensenyat 2003b.

el *De morbo gallico*, el manuscrit del qual es troba en mans privades i actualment gens accessibles. Es tracta d'un text sobre la sífilis, de finals del segle XVI, possiblement també autògraf, de 24 fulls escrits per les dues cares. La redacció és en llatí, però al final conté tres folis en català on s'expliquen els diversos remeis que poden aplicar-se als afectats per la malaltia. I després encara hi figura l'horòscop astrològic del príncep Ferran, fill de Felip II.

També es té constància que escriví un *Tractat de com se han de curar les ferides i colps del cap y com se ha de pendre y estancar la sanch de ellas en les persones que no tingueren més malalties que les dites ferides*, un *Tractat de la herba que es diu Sanctae crucis o niocoriana*, un *De utilitate et nocumento coitus*, així com diversos tractats més sobre la matèria, la majoria de títol desconegut. Això no obstant, d'algunes d'aquestes obres perdudes o no localitzades, se'n coneix el contingut, ja que els seus títols corresponen a capítols de la *Història General del regne de Mallorca*. Són els casos de *Del temperamento propio de este Pais de Mallorca* i del *Tractat del temperament propi de la illa de Mallorca*. En aquests escrits, el plantejament i l'aportació que fa Binimelis es fonamenten en la relació entre ciència mèdica i geografia, ja posada en relleu per la medicina clàssica i que serà recuperada pel món renaixentista.

El seu pensament, d'acord amb la tradició de l'època, se situa dins el galenisme hipocràtic, i és en la línia dels corrents científics més avançats del moment. Fins i tot assoleix característiques d'autèntic precursor en el gènere d'obres de geografia epidemiològica. En aquest sentit, les doctrines ambientalistes que exposa enllacen amb els conceptes moderns d'higiene pública i ecologia sanitària, i manté una preocupació important envers el que avui s'anomenen "malalties socials" (com la tuberculosi, que la documentació de l'època testimonia amb força virulència a Mallorca). Tot plegat fa que, en l'àmbit mèdic, Binimelis pugui ésser qualificat d'autèntic humanista, i si bé el paper de la seva obra en la història de la ciència mèdica i científica renaixentista catalana ha estat pràcticament ignorat per la historiografia, això és degut al fet que la major part de les seves obres s'han perdut o romanen encara manuscrites.

Com molts metges del seu temps, Binimelis conreà les ciències matemàtiques, físiques i astronòmiques, de les quals se servia per a establir l'etiologia i aventurar el pronòstic de les malalties. De les obres que escriví en aquest àmbit només tenim constància de la seva existència, amb l'excepció del calendari que citarem al final de la relació. Són el *Tractatus mathematicarum* i tres de caràcter astronòmic: *Quaestio an sint plures Coeli in universo*, *Quod coelum sphaericae sint figurae* i el *Calendarium juxta ordinem Breviarium Romanum pro tribus annis ab anno scilicet 1592 usque ad annum 1594*. Aquest últim text, com hem dit, és l'únic dels quatre que conegué els honors de la impremta, ja que fou publicat per l'impressor Gabriel Guasp, en una data que desconeixem, ja que no figura a l'edició.

D'altra banda, la seva relació amb els germans Vic i Manrique de Lara, Joan, bisbe de Mallorca (1573-1604) i Lluís, virrei del regne (1583-1594), li permeté desenvolupar una intensa activitat científica de caràcter pràctic. Així, després del retorn a Mallorca, li fou encomanada la confecció d'una descripció topogràfica de l'illa de Cabrera, que després amplià amb una altra de Menorca. L'èxit d'aquesta missió motivà que el virrei li encomanàs un mapa descriptiu de Mallorca, amb la finalitat de conèixer-ne bé la costa per a la seva defensa. De fet, un cop realitzat aquest mapa, els jurats li sol·licitaren la redacció de la història de Mallorca, per tal de "donar vida" al mapa. També féu un plànol de la ciutat de Palma, que segurament fou aprofitat per Antoni Garau quan elaborà el seu el 1644.

Així mateix, projectà la construcció de les torres de defensa de sa Ràpita (1595) i de sa Mola de Tuent (1596), totes dues a Mallorca, als actuals termes municipals de

Campos i Escorca, respectivament. En aquest sentit, unes “Ordenances de les torres de focs,” vigents fins a dates avançades del segle XIX, eren inspirades en el text establert per Binimelis.

Finalment, també és autor d’altres obres perdudes, de caràcter científic. Es tracta d’una *Relació y modo que donà Aparicio de Subià per fer l’oli, de hon se declara més particularment que en otras, que ell habia donat de la manera que lo dit oli se té de fer, corregit y més reduït a la forma del art* (el manuscrit del qual fou propietat de l’erudit vuitcentista Joaquim Maria Bover), i d’un *Tratado de los montes de la isla de Mallorca*.

Retornant a la *Història general del regne de Mallorca*, volem esmentar un aspecte que pot tenir a veure amb el text que després comentarem. En un treball nostre (Ensenyat 1993) exposàrem que l’obra, un cop enllestida, no gaudí d’una bona acollida, per diversos motius que comentam en aquest estudi. A l’hora de conjecturar-ne les causes, n’exposàvem tres de possibles, les quals, a més, no només no són excloents entre si sinó que poden complementar-se. La primera era perquè el relat, farcit d’episodis llegendaris que l’autor donava per bons i verídics, pogué semblar excessivament fabulós i fantasiós als seus coetanis. En segon lloc, a causa de la desaparició de l’escena mallorquina dels qui havien estat els principals protectors de Binimelis, els germans Vic i Manrique, virrei i bisbe respectivament de Mallorca. I, finalment, amb motiu del comportament personal de l’autor que, en la darrera etapa de sa vida, fou acusat davant un tribunal de la Inquisició. Aquest últim aspecte és el que volem posar hipotèticament en relació amb els tractats que després comentarem.

Binimelis fou sotmès a un procés inquisitorial l’any 1604, a causa de les acusacions d’algunes dones, la majoria de les quals eren monges del convent de Santa Clara de la ciutat de Mallorca, del qual ell era el confessor, per sol·licituds indecoroses i per realitzar pràctiques deshonestes (Pérez, II: 1, 224-226). Les acusacions que li feren eren fonamentalment tocaments, besades als llavis, agafar-les de la mà, proposicions d’allitar-se plegats i manifestar que tot allò no era pecat, sempre als volts de la confessió.⁵ Binimelis, sense negar-ho, en principi al·legà la seva condició de metge per defensar-se, argumentant que ho féu a causa de certs accidents i malalties que havien patit les monges, a les quals va atendre.⁶ Finalment, però, va reconèixer la veritat de totes les acusacions, “excepto el haver dicho que los dichos tocamientos no eran pecado.” La condemna que li fou imposada va ésser penitència amb privació de confessar a perpetuïtat, suspensió de dir missa durant sis mesos i reclusió per espai d’un any, així com una multa de 25 ducats, que després li fou perdonada (Pérez, II: 1, 226).

Aquests fets ocorregueren molts anys després que Binimelis hagués confeccionat el text misogin que comentarem, per la qual cosa hem de descartar el que en principi hom estaria temptat de pensar: que l’elaboració de l’escrit fos una mena de represàlia personal envers el gènere femení que, de debò, tant el degué desprestigiar, amb la denúncia i el procés, tot i que val a dir que els casos de membres de l’Església acusats d’una doble moralitat es multipliquen als processos inquisitorials de l’època a Mallorca (Pérez). Ara, el que poden indicar és que, d’una manera o d’altra, les dones no passaren

⁵ Sobretot la primera de les monges que testificaren es mostrà prou explícita sobre les intencions de Binimelis: “Después de haberla confesado, unas vezes por la ventanilla del confesionario la besaba en la boca y la abraçava y tenia tocamientos deshonestos con ella tocándola sus partes deshonestas y queriendo que ella los tuviese con él y la decía que la tendría toda la noche abraçada y la tractaría teniéndola en sus braços como si fuese su madre y que quien la tractaría así, que un marido honesto no trataría su mujer así, y que algunas vezes la dixo que se cortase los pelos de las partes deshonestas, y la decía que aquello no era pecado” (Pérez 1978, II: 1, 224).

⁶ En concret, al procés diu que “havía tenido necesidad, para curarlas, de tocarlas el cuerpo y así las havia tocado muchas vezes,” si bé admet que “algunas vezes las havia tocado más de lo que era necesario” (Pérez 1978, II: 1, 226).

en va per la vida de Binimelis.

Deixant de banda l'originalitat dels dos tractats a què ens referirem, que com veurem és escassa, el que ens interessa remarcar és el fet que Binimelis assumeixi la paternitat d'un text misogin. O, dit d'una altra manera, com així l'autor segueix la vena misògina que tanta profusió de textos havia produït fins al seu temps? No és el nostre objectiu la discussió psicologista sobre les motivacions del seu comportament, és a dir si l'escriptor és mogut per l'odi o pel temor a la dona (ginecofòbia) o, simplement, si es diverteix participant d'un corrent molt estès a la Literatura. Tanmateix l'autor no dóna gaires pistes per saber-ne la sinceritat o no. No hem d'incórrer, per tant, en l'error de donar per feta la sinceritat de l'escriptor; només cal recordar, en aquest sentit, aquella dita medieval segons la qual esmentar l'heretgia no significava ésser heretge. Per això, no hem d'oblidar que la idea de veracitat en literatura és un "invent," si es vol ingenu, del Romanticisme.

Així, doncs, com cal llegir el llibre? És una obra escrita seriosament, fruit d'un autor corsecat per un odi implacable contra les dones? La biografia coneguda de l'autor, com hem vist, ens n'ofereix una imatge diferent. Això no obstant, no hem de descartar que Binimelis fos, almenys en la seva juvenesa –quan va escriure el text–, un home intransigent i misogin, a causa d'una religiositat exacerbada o d'algunes experiències personals que desconeixem. Certament, la redacció de l'escrit coincideix amb els acaballs dels seus estudis de medicina i abans d'ordenar-se sacerdot, però en tot cas la fe ja devia ésser una circumstància especial de la seva personalitat. En conseqüència, no podia sostreure's d'una tradició mil·lenària, heretada de les cultures jueva i grecoromana i desenvolupada pel cristianisme. I, en aquest sentit, no cal recordar que un dels tòpics de la moral cristiana era la perversitat femenina (Ricart). Una circumstància que en el cas del clergue-literat habitualment el feia ésser molt més sever amb el sexe femení que la legislació, la qual s'allunya dels tòpics literaris més extravagants (per exemple, el de la dona-dimoni). Per això, segons la nostra opinió, aquest text misogin no sembla escrit en clau de burla i enginy; més tost pot ésser el fruit de la ploma d'una persona moralista i inflexible. La mateixa absència d'humor que hi trobam –al contrari del que sol ésser habitual en aquesta mena d'obres, en què l'autor es diverteix en la descripció dels vicis femenins– n'és una altra prova.

2. El manuscrit

El manuscrit a què ara ens referirem romaní inèdit fins que fa uns anys el donàrem a conèixer (Ensenyat 2006). La seva referència arxivística és: ARM, AT 646. Es tracta, com veurem tot seguit, d'un conjunt de textos diferents, que fan referència a matèries molt diverses, i, intercalats, hi ha fulls que, a mena d'apuntes, recullen qüestions de caràcter científic o bé simples frases, versos o comentaris. No tots els escrits són originaris de Binimelis, sinó que també hi ha còpies de peces anteriors. En aquest cas, sempre són d'obres literàries.

El manuscrit amida 28x22 cm. El seu estat de conservació en general és bo, tot i que la tinta a vegades ha transparentat els folis, cosa que sovint en dificulta la lectura però no la impossibilita. Només el foli 1 conté alguns forats. Les pàgines no estaven numerades originàriament; la numeració actual és moderna, a llapis. La lletra és la cursiva humanística habitual del segle XVI, sempre de la mateixa mà. Si aquesta mà és la de Binimelis, com pensam, el fet no té res de sorprenent, ja que sabem que Binimelis era afecionat a la còpia de textos: almenys ens n'ha pervingut un altre que va copiar ell mateix, a més de diferents textos inserits al manuscrit que tot seguit comentarem. Es tracta de la *Tragicomedia Gastrimargus*, obra de Jaume Romanyà, que fou un dels mestres de Binimelis. És una composició dramàtica neollatina d'estirp purament

humanística, composta cap a 1530. De fet, Binimelis tingué una relació estreta amb aquesta obra ja que, a més de copiar-ne el text (una còpia que l'erudit vuitcentista Joaquim Maria Bover va rescatar de l'oblit),⁷ quan la peça es representà Binimelis hi actuà d'actor, segons afirma a la còpia; en concret, va fer el paper del paràsit Polífag. L'obra s'estrenà primer a València, en un cercle privat (la casa d'Honorat Juan), i després a Mallorca, el 1562 (Alonso; Molina, 10).

Els textos que conté el manuscrit són els següents:

F. 1-17: "Tractat de la precedència entre Espanya i França," escrit en castellà, que ja hem comentat anteriorment.

F. 18-33: "Lo compendi," còpia d'una preceptiva trobadoresca del segle XIV, obra de Joan de Castellnou.

F. 33-33v: "Regla que féu en Ramon de Cornet," còpia de les regles adreçades als trobadors, escrites en vers pel trobador Ramon de Cornet, autor que va viure durant la primera meitat del segle XIV.

F. 34: "Cansó fayta per mossèn Johan Sist, preveyres de València a la sor de la Senhora Dona Blanca, reyna de Cicília." És una típica composició religiosa d'influència tardotrobadoresca d'un autor, Joan Sist, molt poc conegut i d'obra desconeguda. De fet, aquest poema ara per ara constitueix la seva única peça coneguda, que roman inèdita, pendent de publicar per Gabriel Ensenyat i Antoni Ferrando.

F. 34r-v: "Qüestió moguda per l'onrat en Benet Taulari, notari de Ayafons, del gay sauber." Són un seguit de comentaris sobre l'art de trobar, en vers.

F. 35: [En blanc. Només hi ha escrit al principi: "Lo compendi del gay saber de poesia"].

F. 36: [Llistes breus d'autors que han tractat temes diversos; semblen apunts].

F. 36r: [Part superior: hi ha algunes frases soltes, sense sentit entre elles].

F. 37-50: "Medicorum nomenclatura per Alphabetum eorum scilicet quorum opera adhuc apud nos extant, authore Joanne Benimelis." És un catàleg de metges de tots els temps i llocs, ordenat alfabèticament. Conté informacions sobre les seves obres més importants i altres aspectes de la seva faceta. Està escrit en llatí.

F. 50-56: "Mulierum non vulgariter doctae nomenclatura, authore Joanne Benimelis." És tracta de la relació de dones sàvies ja esmentada, ordenada alfabèticament, amb indicació del seu espòs i d'altres informacions, escrita en llatí. També és extreta de l'obra de Tiraquellus, tot i que aquí figura com un text a part del qual, de bell nou, Binimelis se'n presenta com l'autor. És un dels dos textos a què ens referim en el present article.

F. 57r: [En blanc].

F. 57v-59: [Problemes relatius a composicions de fórmules mèdiques i d'apotecaria, redactats en català. També hi ha sumes, divisions, números fraccionaris, figures geomètriques, etc.].

F. 59v-60: [En blanc].

F. 61-63: [Figures i quadros diversos sobre qüestions de física i astrologia, així com algunes frases soltes, en llatí. Una es refereix a les dones: "Mulier aut amat aut odit, nihil est tertium"].

F. 64-86: "De mulierum vitiis ac variis earum moribus, authore Joanne

⁷ J. M. Bover, (291) a l'entrada que dedica al sacerdot i mestre de gramàtica Jaume Romanyà ens en diu el següent: "La única producción suya que hemos visto de esta clase, es una comedia muy parecida á las de Plauto y Terencio, dividida en cinco actos y cada uno en escenas, que encontramos años há, de letra del cronista Binimelis, escrita en fólio, entre los desechos de una biblioteca antigua de la villa de Felanitx."

Benimelis.” Es tracta de l'altra obra que comentarem al llarg del present treball.
F. 86v-91: [En blanc].

D'altra banda, inserit al final del manuscrit, hi ha un escrit fotocopiats titulat *De morbo gallico tractatus quam brevis ac necessarius, authore Joanne Benimelis*. És el text sobre la sífilis, al qual ja hem fet referència, i té unes característiques paleogràfiques idèntiques al manuscrit. També conté un fragment de poema i un altre poema [f. 1v], seguit del text sobre la sífilis, i acaba amb un quadre i una relació de signes [f. 28].

Pel que fa al *De mulierum vitiis*, afortunadament coneixem la data, almenys parcial, de la versió de Binimelis. Al final del capítol 15, titulat “De iracundia mulierum,” l'autor escriu: “Actum Valentie die 16 octobris anni 1568” (AT 646, f. 12v). I diem afortunadament perquè, a més de la dada positivista de saber-ne l'any, en el cas de no tenir-ne constància, hom haguera estat temptat, com ja hem insinuat –i val a dir que amb fonament–, de considerar-la una composició tardana de Binimelis, posterior al procés inquisitorial i escrita com una mena de revenja contra el gènere femení que, personificat per un reduït grup de monges, li havia ocasionat la ruïna moral i la vergonya pública davant els seus compatricis.

En canvi, el que no resta tan clar és el lloc concret on l'autor redactà l'obra. La referència que afirma que ho féu a València es troba ratllada i, de tota la frase que hem transcrit *supra*, només en resta sense tatxar l'any. En realitat, la dada, emmarcada per uns reguinyols o rúbrica, apareix en un lloc poc rellevant, que no correspon ni a l'acabament de l'obra ni de cap part significativa, només al final d'un capítol. Tot i la falta de sentit d'aquesta anotació, al mig del text, no cal dubtar de la seva veracitat, ja que és escrita per la mateixa mà i amb la mateixa tinta que la resta del tractat, de manera que hem de concloure que J. B. Binimelis estava enllestint l'obra no gaire després de la data, quan tenia uns 29 anys i havia acabat els estudis mèdics, com veurem a continuació.

De fet, els indicis apunten que el mes d'octubre de 1568 Binimelis ja no era a València, puix que havia acabat els estudis el febrer anterior,⁸ i, potser, en aquelles saons residia a Roma. Sembla, per tant, que el text fou redactat allà, això és, la versió definitiva. Perquè el que sospitam –i ho proposam com a hipòtesi– és que durant la llarga estada a València, Binimelis hagués començat la redacció de l'obra o n'hagués fet la totalitat en esborrany. És a dir, que si bé la versió final l'acabà a Roma, una bona part de la tasca era anterior i l'havia feta anteriorment a València. Això explicaria la confusió del copista, un copista que, com hem apuntat abans, segons el nostre criteri és el mateix Binimelis.

En canvi, no consta cap referència a l'altre text que ens interessa, el tractat *Mulierum non vulgariter doctarum nomenclatura*, ni en tenim cap informació a través d'altres fonts. Això no obstant, la seva composició no pot estar allunyada de la del *De mulierum vitiis ac variis earum moribus*, ja que ambdós textos mantenen una relació molt estreta: en realitat, el catàleg de dones no és més que el desenvolupament d'una part del dedicat als vicis de les dones, el capítol 25, i tots dos depenen de Tiraquellus. Si l'ordre en què estan col·locats tots dos tractats té algun valor, el catàleg de dones sàvies, que apareix abans, seria anterior al dels vicis del gènere femení, però sols es tracta d'un indicatiu, puix que no resulta clar que en l'ordenació de les obres s'hagi seguit una seqüència cronològica.

Un altre aspecte que volem comentar és la qüestió lingüística. Binimelis no canvia la llengua de la seva font, Tiraquellus, i escriu en llatí. El nostre autor hauria pogut

⁸ El 28 de febrer d'aquest any obtingué els graus de batxiller en Arts i batxiller i doctor en Medicina (Felipo & Miralles, 117).

traduir el text de Tiraquellus, com pràcticament va fer Gratien du Pont, el senyor de Drusac, amb l'altre gran catàleg misogin del segle XVI, les *Sylvae nuptialis libris sex* de Nevizzano (1490?-1540), que Drusac titulà *Controverses des sexes masculin et féminin* (Lefranc, 265-269). En aquest cas, a més, es dona la circumstància que Drusac curiosament es va basar en Nevizzano, que era un autor italià, i no en el seu compatriota Tiraquellus. Val a dir, però, que l'obra de Nevizzano també es publicà a França i que el seu catàleg és més ampli i inclou obres en llengües vernacles (Lage, 2603). En tot cas, pel que respecta a Binimelis, pensam que l'opció lingüística no era casual ni més innocent llavors que ara. A l'edat mitjana un missatge en llatí –l'idioma de la filosofia i de les lleis– era més veritat que un missatge en llengua vulgar. La llengua vulgar, a partir del segle XIII, esdevé cada cop més la llengua de la “literatura”; al XVI ja ho és per complet. En canvi, el llatí és –durant l'edat mitjana i encara al segle XVI– la llengua de la “ciència” i, àdhuc, de la “veritat.” És, doncs, per atorgar-li un caire “seriós” que Binimelis fa la versió d'aquesta obra en llatí? Posa per damunt la “veritat” a la “literatura” a l'hora de valorar l'objecte principal de la seva creació? No gosam afirmar-ho taxativament però sí que, com a hipòtesi, ho plantejam.

3. El *De legibus connubialibus et iure maritali* de Tiraquellus

Binimelis, com ja hem reiterat, s'apropià d'una gran part del *De legibus connubialibus et iure maritali* de Tiraquellus per tal d'enllestir el seu text contra les dones.⁹ Tiraqueau, encara que al proemi del tractat declarava que el seu propòsit era posar a l'abast tot el ric material literari del món clàssic,¹⁰ en realitat tenia una altra intenció: justificar la incapacitat d'obrar de la dona que les lleis mateixes ja contemplaven atribuint-li un caràcter d'inferioritat respecte de l'home (Jordan, 191; Kelso, 95).

De fet, l'abundant literatura jurídica sobre el matrimoni propicià algunes de les obres de caràcter més misogin del Renaixement, en proposar-se legitimar la falta de capacitat d'obrar de la dona. Aquesta connexió entre misogínia i ciència jurídica s'explica sobretot atenent dos factors: el primer, a partir de la condició inferior de la dona que es troba als textos legals; i el segon perquè els juristes humanistes també conreaven les lletres. Com a mostres, podem comentar que Antonio de Nebrija va escriure un *Lexicon iuris civilis*, el jurista Alonso Díaz de Montalvo als seus escrits legals demostra tenir un gran coneixement dels autors clàssics i humanistes i Fernando de Rojas escrigué *La Celestina* quan era estudiant de dret.

⁹ Aquesta dependència de Binimelis respecte de Tiraquellus fou advertida per Àngela Martí i Mireia Mulet, traductores del tractat de l'humanista mallorquí, ja esmentades a la nota 1. D'altra banda, moltes de les reflexions que segueixen a continuació es basen en el text introductori a l'edició que preparam dels escrits de Binimelis sobre la dona. De manera especial volem agrair al Dr. Alexandre Font que ens hagi permès fer ús sense restriccions del seu text a l'hora d'endegar el present article.

¹⁰ “Equidem cum ab ineunte aetate me totum literarum studio devovissem, omnes animi ingenique nervos eo semper contuli intendique ut quoquo modo bonarum disciplinarum studiosis, si non multum at certe quo ad liceret pro viribus prodessem. Quod ut consequi possem, neque sumptibus in comparandis mihi bonis authoribus neque vigiliis in iis evolvendis unquam peperci” (Tiraquellus, s. p.). [Traducció: “Certament, ja des dels anys joves em vaig consagrar completament a l'estudi de la literatura [grecollatina]; sempre hi vaig dedicar tota l'energia de l'esperit i de l'enginy i em vaig aplicar per posar-la d'alguna manera a l'abast dels estudiosos de les bones lletres, si no en gran mesura, almenys fins allà on podia, segons les meves forces. I per aconseguir-ho mai no vaig estalviar ni les despeses de comprar-me bons autors, ni les vigílies passades explicant-los”]. L'edició de 1546 que utilitzam és una versió reformada i tan enriquida respecte de l'original que amb raó podria ser considerada una altra obra diferent a la de les edicions anteriors, segons resa la portada. És, molt probablement, la que va fer servir Binimelis, atès el seu contingut.

En aquest sentit, els dos representants més genuïns d'aquest humanisme jurídic són els esmentats Nevizzano i Tiraquellus. Els escrits més significatius sobre la matèria, doncs, no es produïren a València però segurament hi eren ben coneguts, com testimonia Binimelis amb el seu text basat en l'obra de Tiraquellus. I que a l'àmbit hispànic Tiraquellus era un autor ben present ens ho indica, a tall d'exemple, el comentari que fa l'anònim autor de la *Celestina comentada* (c. 1580) respecte del tractat de Tiraqueau, en relació a la nòmina del qual afegeix: "Alli allega todos estos dichos y otros pero no uno de Sant Bernardo que en el proposito dize: 'Mulier est hominis confusio, insatiabilis bestia, sollicitudo continua, indefficiens pugna, quotidianum damnum, domus tempestatis, impedimentus castitatis, hominis continentis naufragium'." (Amasuno, 9).

A partir de les premisses comentades, podem definir el *De legibus connubialibus et iure maritali* com un compendi de tots els (suposats) vicis de les dones i la quinta essència de la misogínia. S'estructura entorn de dos nuclis: unes "lleis de matrimoni" i unes "glosses." En relació amb els nostres propòsits, cal referenciar els continguts de les 15 lleis i les 7 glosses que Tiraqueau mateix ens presenta a la introducció, ja que reflecteixen més els objectius que persegueix. Es tracta d'un conjunt molt heterogeni de qüestions caracteritzat per una falta d'organització interna que, en part, és deguda a la mateixa monumentalitat de l'obra i a l'amalgama d'un gran nombre de citacions de textos molt diversos. Aquests textos abasten tot l'espectre cronològic i procedeixen de fonts clàssiques, cristianes, dels sants pares i humanistes.

Tot plegat palesa una considerable falta d'unitat, derivada de la pluralitat dels temes tractats, no sempre conseqüents amb la línia general de l'obra.¹¹ L'autor recull des de simples rumors o informacions mitològiques i literàries fins a notícies històriques, certes o no, acceptades sense cap mena de crítica; semblen tretes de crestomaties utilitzades sense consultar la font original, fet que dona lloc a equivocar-ne de vegades el context o el sentit. En conseqüència, no reflecteixen la realitat històrica o sociològica de la problemàtica de les dones sinó, en tot cas, la literària.

De la pluralitat de subtemes que l'obra presenta ens interessa destacar-ne dos, atesa la incidència que tenen en Binimelis: un elogi de les dones i un catàleg de dones sàvies. A l'elogi de les dones dedica poques pàgines, però promet, val a dir que sense gaire entusiasme, dedicar algun dia, si res no s'hi oposa, un tractat específic sobre la matèria.¹² El catàleg de dones sàvies recull, en canvi, 243 entrades, algunes repetides amb variants ortogràfiques. Ambdós temes tenen les arrels en la literatura grega i romana. Plutarc és autor d'un tractat, el *De mulierum virtutibus*, dedicat a glossar les virtuts públiques i privades femenines, un gènere que també està ben representat tant a la literatura neollatina com a la vulgar.¹³ D'altra banda, un catàleg de dones apareix ja a Hesíode, les *Eees*, que ens ha arribat amb interpolacions, i trobam diversos llistats de

¹¹ Una mostra n'és la inclusió, poc justificada, d'una llarga llista de productes destinats a l'abillament femení, molts dels quals corresponen a l'antiguitat clàssica i, per tant, eren inexistents en l'època de Tiraqueau. Més endavant hi incidirem.

¹² "Et certe aliquando, nisi quid aliud intercipiatur, proprium peculiaremque librum de laudibus mulierum conscribam" (Tiraquellus, 90r).

¹³ A la literatura neollatina es troben diversos tractats escrits en defensa de la dona. Així, els *De laudibus mulierum* (el de Bartolommeo Goggio 1487 o el del cardenal Pompeo Colonna), el *De mulieribus* (c. 1501) de Mario Equicola, la *Defensio mulierum* (c. 1545), d'Agostino Strozzi, o *De nobilitate et praecellentia foemini sexus* (1529), d'Henricus Cornelius Agrippa, a més dels que cita l'autor mateix. Entre la literatura en vulgar Tiraqueau esmenta, sense anomenar-lo, Juan Rodríguez de Padrón, "un cert espanyol no gens indocte, que escriví en la llengua vulgar del seu país un llibre sobre aquest tema que va titular *Triunfo de las donas*" i el *Livre de la Cité des Dames*, de Christine de Pizan. De la literatura francesa del segle XVI, i dins la "querelle des femmes," és ben representatiu *Le fort inexpugnable de l'honneur féminin*, de François Billon.

dones il·lustres a autors cristians¹⁴ i a humanistes,¹⁵ si bé, com és obvi, són més freqüents els catàlegs dedicats als homes.¹⁶

L'obra obtingué un gran ressò. Escrita el 1512 i publicada el 1513, fou objecte de nombroses edicions amb ampliacions. Però no tot foren lloances. Un jove amic seu, Amaury Bouchard, s'atreuï a escriure contra ell una breu apologia del sexe femení, *Tes gynaikeias phýtles adversus Andream Tiraquellum*, a la qual ja des de la portada va voler deixar clar el caràcter de saviesa de l'obra (el títol era en grec) i la persona contra la qual es dirigia (Bouchardi). Tiraqueau se'n sentí agredit i dolgut, no tant pels arguments que Bouchard utilitzava, que no considerà tan sòlids com els seus, com per l'amistat traïda.¹⁷

Inevitablement, el material misogin que oferia fou utilitzat impúdicament, amb gran disgust per part de Tiraqueau, per altres autors, entre els quals figura François Rabelais, que l'aprofità per a *Le Tiers livre des faits et dits Heroïques du noble Pantagrueu*, aparegut el 1564 (Barat; Jordan, 191; Perrat). Tiraqueau mateix es queixava amargament que, després de les despeses ocasionades i el temps dedicat a l'elaboració del tractat, autors desaprensius s'apropiassin del que tants esforços li havia costat i ho presentassin com a propi:

Nam cum ante annos plus minus triginta tractatum *De legibus connubialibus et iure maritali* in communem studiosorum utilitatem, non sine labore maximo aedidissem, fuerunt qui lucubrationes meas sibi impudenter adscribere cupientes, quas sciebant cum plausu aliquo a viris doctis excipi, totum eum librum quasi membratim discerptum, cum mendis, quibus librorum incuria priores aeditiones scatebant, in suas comentationes transferre ac transcribere non eribuerint. Qua ego rei indignitate commotus, omnino ob hoc scribendi genere mihi abstinendum duxeram, ne quid tale in posterum in libros meos committerent (Tiraquellus, s. p.)

[“Doncs fa més o menys trenta anys vaig publicar el tractat *De legibus connubialibus et iure maritali* per general utilitat dels estudiosos, no sense un esforç ingent, i n'hi va haver que, desitjosos d'atribuir-se, desvergonyidament, el meu treball, que sabien que era rebut amb algun aplaudiment pels homes savis, no s'empegueïren de trossejar-lo punt per punt, per així dir-ho, i passar i copiar

¹⁴ Maria és la dona entorn a la qual s'adueixen exemples de dones que han aconseguit dominar la seva feminitat, i a partir de sant Jeroni es col·leccionen catàlegs d'exemples de dones de l'Antic Testament, el Nou Testament i el món clàssic (McCleod 1991).

¹⁵ El primer d'aquest tenor el podem atribuir a Petrarca, arran d'una carta que escrigué a l'emperadriu Anna consolant-la perquè havia infantat una filla i no el fill desitjat. Hi inclou una extensa enumeració de dones que destacaren en la història de la humanitat. Aquest text fou àmpliament citat per Bernat Metge en el llibre quart de *Lo somni*. Val a dir que després, en una altra epístola, Petrarca escometé contra la dona

¹⁶ Entre aquests catàlegs d'homes il·lustres hem de destacar el de Suetoni, *De viris illustribus*, que ens ha arribat fragmentàriament, i el de sant Jeroni, que probablement fou el de més influència posterior. Sobre llistes de dones il·lustres el mateix Tiraqueau esmenta, entre les fonts cristianes, *In decollationem sancti Ioannis*, 1, de sant Joan Crisòstom i l'*Epistulae*, 65, *Ad Principiam virginem, sive Marcellae viduae epitaphium*, de sant Jeroni, autor també del *Commentarius in Sophoniam prophetam*. Dins la literatura neollatina el tema gaudí també de fortuna, des del *De mulieribus claris* (1374) de Giovanni Boccaccio, de gran importància per entendre *La cité des dames* de Christine de Pizan, al *De claris scelestisque mulieribus* (1497), de Jacopo Filippo da Bergamo, o al *De memorialibus et claris mulieribus* (1521), de Jean Tixier de Ravisi.

¹⁷ “Cum ecce Amalricus Buchardus Sanctonum suppraefectus, amicus hospesque meus, librum adversus me nuncupatim edit. Libellum illum meum, argumentis (quam adpositis, tuum erit, candile lector, iudicium) concidit, sugillat, conterit. Dolui equidem non tam quod ille nihil a me laesus adversus me scripsisset, neque enim mihi magnopere ab huiusmodi timendum puto, quam quod homo amicus, cuius nomen quam celeberrimum clarissimumque esse cupio, tale sui specimen dederit” (Tiraquellus 1546, s. p.).

el meu llibre als seus comentaris, amb les faltes que la incúria dels llibreters feia abundant a les primeres edicions. Em va commoure la indignitat d'aquest fet i vaig fer el propòsit d'abstenir-me per complet d'escriure tal mena de llibres, per tal que després ningú no se'n pogués apropiat.”]

Tiraqueau no podia saber aleshores que un dels qui “desvergonyidament” s’apropriaria de part de la seva obra seria el nostre humanista.

4. El *De mulierum vitiis ac variis earum moribus* i la *Mulierum non vulgariter doctae nomenclatura*, de Joan Baptista Binimelis

El tractat *De mulierum vitiis ac variis earum moribus* s’estructura en 26 capítols més un altre d’inicial a tall de proemi, amb dos nuclis temàtics, un dedicat a fustigar les dones i l’altre a lloar-les. Però no es tracta d’una obra amb argumentació a favor i en contra de la dona, freqüent a la “querelle des femmes” del Renaixement, sinó d’un tractat d’intenció plenament antifeminista. Dels 27 capítols que configuren l’obra, 22 es dediquen a vituperar el gènere femení, a més del pròleg (el qual deixa, ja des del títol, molt clar quin és el propòsit del llibre), i sols 4 a lloar la dona. Si la diferència és ben significativa, el contingut no deixa lloc a dubtes: Binimelis atribueix a la dona tots els tòpics misògins a l’ús, des de la frivolitat a la xerrameca, passant per la dolentia, la hipocresia, l’avarícia, la lascívia i un llarg seguici de vicis. El títol dels diferents epígrafs n’és ben il·lustratiu: “De immoderato ornatu mulierum” (cap. 2), “Quod omnes mulieres sint malae” (cap. 3), “De superbia et hipocrisi mulierum” (cap. 5), etc.

En canvi, els capítols de lloança de les dones resulten molt diferents. El primer, el 23è, que serveix d’introducció i té per objecte donar “resposta a tot el que s’ha dit abans contra les dones,” com resa el títol, es limita a justificar breument la introducció de la nova temàtica i a fer una relació succinta de la bibliografia profeminista (que inclou literatura romànica, com el *Triunfo de las donas*, d’un “cert espanyol no gens indocte,” Juan Rodríguez del Padrón, nom que no esmenta, o *La cité des dames*, de Christine de Pizan), tot afirmant a continuació: “M’abstindré de transcriure les paraules de tots aquells [autors que argumenten a favor de la dona] per no allargar-me més, perquè pens que no és necessari i que ja hem respost a bastament a les paraules i raons dels autors citats anteriorment.” Tot i això, al capítol següent, el 24, tracta dels nombrosos exemples de constància de la dona, entre els quals figuren els relatius a la fortalesa davant els turments, malgrat els quals l’autor no sembla decidit a canviar definitivament d’opinió respecte a la feblesa, covardia, inseguretat, etc. del natural femení a què havia fet referència.

El següent capítol, el 25è, “Que els homes han de fer cas dels consells de les seves esposes” no té per objecte, pròpiament, constatar la saviesa de les dones com a qualitat pròpia del gènere, sinó més aviat registrar exemples excepcionals. En certa manera, serveix d’introducció a la llarga llista de dones sàvies que a continuació incorpora.

Per acabar, la sinceritat d’intencions del breu i últim capítol 26, destinat a defensar “Que les dones són més púdiques que els homes,” resulta d’escassa credibilitat si tenim en compte els capítols 13è i 14è, dedicats respectivament a la lascívia i a la desvergonyia femenines.

El tractat presenta altres centres temàtics secundaris. J. B. Binimelis ha compostat l’obra servint-se d’un llarg repertori de citacions d’autors diversos, la major part dels quals són clàssics, que ha distribuït entre els diferents capítols, d’acord amb la matèria introduïda. Però alguns temes no responen a aquesta tècnica, com la llarga llista, abans al·ludida, de productes per a l’abillament femení, molts dels quals eren inexistents en l’època del tractat, inclosa al capítol segon. Igualment queda desubicat i desnaturalitzat l’extens capítol 22, que recull diferents costums i cerimònies matrimonials de fins a 69

pobles de l'Antiguitat, alguns repetits, en una obra que no s'inclou dins la literatura de matrimoni sinó dins la de la dona. La llista de dones sàvies del capítol 25 és un altre centre temàtic amb substantivitat pròpia i diferenciada de la de la resta del tractat; d'aquesta circumstància, Binimelis en fou ben conscient i per això va aprofitar aquest material per compondre una altra obra, el catàleg de dones sàvies, però sense suprimir el corresponent llistat que apareix al tractat sobre els vicis de les dones.

Per la seva banda, la *Mulierum non vulgariter doctarum nomenclatura* respon a un interès propi del Renaixement: l'afany de recollir i preservar el saber de l'Antiguitat. Compta amb els precedents clàssics a què hem fet referència anteriorment, i fou un gènere que agradà tant a la literatura neollatina com a la llengua vulgar. Binimelis també el conreà en un altre dels seus repertoris, la *Medicorum nomenclatura per alphabetum, eorum scilicet quorum opera adhuc apud nos extant*, escrit probablement el 1572, data no gaire allunyada de la composició dels tractats que ara ens ocupen.

Aquesta relació de dones sàvies consta de 199 entrades, 11 de les quals són repeticions. Talment com Tiraqueau, l'autor no ha volgut reflectir una realitat històrica sinó literària. Per això s'hi inclouen personatges femenins de molt variada procedència: alguns són històrics, altres pertanyen al món de la literatura i de la mitologia (Circe, Medea, les deesses olímpiques), i fins i tot hi ha simples referències nominals trobades a diferents autors, buides de contingut. Salvada la diferència d'informació que presenten, les entrades d'aquest catàleg coincideixen amb les del tractat *De mulierum vitiis ac variis earum moribus*, inclòs significativament, com hem vist, al capítol 25, "Que els homes han de fer cas dels consells de les seves esposes." Però l'evidència d'aquests casos d'erudició femenina no arriba a posar en perill l'axioma del qual es desprèn una moral que la fa seu de tots els vicis. Les dones sàvies són dignes de destacar precisament perquè són excepcions que mai no es generalitzen; d'altra banda, la saviesa no exclou la maldat sinó que la fa més perversa. Per això Joan Baptista Binimelis entra amb tot el dret dins la nòmina d'autors plenament misògins. I ho fa de la mà de Tiraquellus.

Binimelis, en efecte, va compondre els tractats sobre els vicis de les dones i sobre les dones sàvies amb material exclusivament tret del *De legibus connubialibus et iure maritali*, sense citar una sola vegada la font que utilitzava, fins i tot encara que, en algun passatge, esmenti, sempre seguint Tiraqueau, fonts bibliogràfiques del punt en concret a tractar. La seva pròpia autoria, això sí, la volgué deixar meridianament clara en incorporar-la als títols d'ambdós escrits, on apareix el nom de Binimelis com a autor.

Val a dir que aquest aprofitament del material d'altri es va fer amb ben escassa cura. Amb l'estil un tant negligent que el caracteritza, J. B. Binimelis no resol els problemes d'estructuració que presenta el tractat d'A. Tiraqueau, ni intenta donar cos a l'amalgama de fragments de diversos autors, ni els corregeix; ans al contrari, el nostre autor els augmenta, en incorporar a aquests defectes les seves pròpies equivocacions.

A tall d'exemple, i passant per alt casos de menor importància, trobam a *De mulierum vitiis*¹⁸ atribucions errònies d'autors o obres (*Andromache* en lloc de *Danae*, a 11, 2; Xant en lloc de Clearc a 22, 37.1), un recull de traduccions incorrectes (a 22, 15.1) o alteracions d'alguns passatges, com un de sant Jeroni, que presenta afegitons i supressió de frases senceres (2, 15). Són errors presents a Tiraqueau i que Binimelis reproduïx. Altres vegades les equivocacions no poden provenir del jurista francès, que no les ha comès, sinó de la falta de cura del nostre autor, ben evident, per exemple, a les atribucions errònies (Homer en lloc de Sant Jeroni al catàleg de dones sàvies, a l'entrada *Marcella*; o Plató en comptes de Joan Crisòstom, a 17, 1), o a la falta d'assignació

¹⁸ Mentre no indiquem el contrari, els exemples que comentarem pertanyen a aquesta obra. La referència que indicam correspon a la numeració que hem establert per a l'edició.

d'autor a una cita (sant Ciprià a 2, 5; Erasme a 15, 12; sant Ambròs a 2, 12). Més greu resulta la contaminació de cites, quan ha mesclat dos passatges de dues obres diferents del mateix autor (així, del *Miles gloriosus* i de l'*Aulularia* a 3, 7), i àdhuc de dos autors diferents (Mantuanus i Aristòfanes a 18, 2; o Heròdot i Estrabó a 22, 2.2), una barreja que en ocasions s'ha produït retallant els dos passatges, tal vegada considerats excessivament llargs.

Però Binimelis no sols s'apropia dels fragments de diferents autors que troba al *De legibus connubialibus* sinó que també ho fa de les opinions, les reflexions i els propòsits que, en abundància, ofereix Tiraqueau. És freqüent trobar al text del nostre humanista el verb en primera persona i construccions del tipus “al meu parer” que pròpiament caldria referir a l'humanista francès. Altres vegades les expressions que Binimelis ha recollit denoten diversos sentiments, conviccions o objectius, com “en aquests autors tan distingits, hi trobaràs moltes referències que cal que tot home destre conegui. Crec que he complert el meu deure en ensenyar-te tots aquests testimonis” (15, 14-15); “ja m'estic apartant de l'opinió de tan coneguts i doctes homes [...]. D'això, en parlarem àmpliament més endavant” (24,10) o “jo don per acabat aquest capítol” (16, 9). És curiós que fins i tot sembla apropiat-se de la professió de Tiraqueau quan aquest, amb expressió pròpia d'advocats, anuncia que vol encarregar-se de la defensa de les dones, després d'haver fet exactament el contrari, i Binimelis fa seu aquest propòsit:

Però ja que el tema que tractam és prou complicat, per això mateix m'esforçaré amb la meua actuació com a advocat per obtenir el seu perdó i la seva estimació [de les dones], encara que no falten els escriptors que fan profusament lloança de les dones, entre ells [...]. M'abstindré de transcriure les paraules de tots aquests per a no allargar-me més, perquè pens que no és necessari i que ja hem respost a bastament les paraules i raons dels autors citats anteriorment (23, 3-6).

Però si bé és cert que Binimelis va compondre el *De mulierum vitiis* servint-se literalment i exclusiva de materials procedents de Tiraquellus, la utilització que en fa ha donat com a resultat final una obra completament diferent del *De legibus connubialibus*, des del punt de vista de l'estructura, de la finalitat i de l'orientació. Per això, el nostre autor es va apropiat d'un tractat que, atesa la particular combinació i sobretot la determinada selecció que fa dels elements que l'integren, li permetia resultar original.

En primer lloc, Binimelis prescindeix completament de les glosses, dedicades a la regulació legal i jurídica de la figura del marit. I, en general, omet també les referències al dret coetani, nombroses al llarg de la part dedicada a les lleis. En conseqüència, el *De mulierum vitiis* perd el caràcter jurídic que tenia la seva font.

En segon lloc, el nostre humanista no ha incorporat la part del *De legibus connubialibus* constitutiva, per dir-ho d'alguna manera, d'una guia per a l'home casat o casador, autèntic destinatari de l'obra. Entre els consells omesos figuren els que més afavorien la situació de la dona. Així, Binimelis gairebé ho utilitza res de les lleis cinquena i sisena, el propòsit de les quals era aconsellar una certa igualtat entre els dos contraents quant a llinatge i fortuna, la conveniència que el matrimoni estigués presidit per l'amistat i la concòrdia i que l'edat del marit i l'esposa no fos molt dispar. Tampoc no ho fa de la tretzena ni de la catorzena, que predicaven la necessitat de l'estimació entre els cònjuges i oferien la fórmula per obtenir-la, conservar-la i augmentar-la (sobretot, estimar per tal d'esser estimat i conquerir l'afecte mitjançant l'afecte). D'altres lleis del tractat de Tiraqueau, Binimelis n'ha recollit tan sols una part, la que més li ha interessat, generalment la més denigradora de la dona. Així, i sense entrar en la casuística que comportaria exposar punt per punt les diferències al respecte entre ambdós tractats, de la llei setena Binimelis ha omès la part que prescriu al contraent respectar la família, la pàtria i els costums de la seva futura esposa; de la segona i

tercera, el que es refereix a la valoració de la bellesa al món clàssic i al cristianisme, com a creació de Déu, o les circumstàncies que fan necessari l'abillament de la dona. S'ha fonamentat, en canvi, en la llei novena, que tracta de les faltes de les dones i la seva correcció.

Formalment, Binimelis ha fugit de les llargues digressions i excursos als quals Tiraquellus, empès per la seva erudició, era tan afeccionat; també de les expressions en grec, una llengua per la qual no sembla sentir interès i que segurament coneixia poc, malgrat l'atenció que hi dedicaven els estudis de medicina de l'Estudi General valencià, lloc on havia florit, com ja hem comentat, un brillant humanisme mèdic que la necessitat de conèixer Hipòcrates i la medicina antiga havia convertit en hel·lenisme. Això no obstant, aquest humanisme mèdic no sembla en absolut interessat en el tema de la dona, que sí que va preocupar els erasmistes, especialment al mateix Erasme de Rotterdam i al valencià Joan Lluís Vives, els quals, a través de diverses obres, contribuïren de manera essencial a definir el patró de dona cristiana. Això explica perquè Binimelis, tot i la seva condició de metge, no fa ús de la literatura mèdica universitària precedent, la qual lligava el discurs del metge amb el de l'antifeminista. El model d'aquells tractats mèdics qualificava desfavorablement la figura femenina, aportant arguments científics per defensar la inferioritat natural de les dones. Una cosa que sí que, per exemple, havia fet un altre metge, valencià, Jaume Roig, a l'*Espill*, el qual no amagà la seva condició de metge ni la seva formació universitària.

La falta d'aquestes digressions i la brevetat del tractat de Binimelis el fan més concís i centrat en el tema de la dona, però també palesen més els defectes de l'obra de Tiraqueau, sobretot pel que fa a la falta de cohesió amb el conjunt de determinats passatges, com la llista d'estrís per a l'abillament femení, el catàleg de dones sàvies inclòs al tractat sobre els vicis de les dones (de tot punt innecessari perquè el nostre autor en fa un catàleg a part), o la llarga i parcialment repetitiva llista d'estrany costums matrimonials, que Binimelis treu de Tiraquellus sense cap reserva o crítica; a més, s'accentua la impressió d'acumulació aclaparadora de passatges (recollits, també, sense el més mínim sentit crític i, per tant, sense altre referent que el literari) procedents dels més diversos autors, gèneres i èpoques.¹⁹

Per contra, hi trobam a faltar aspectes abundantment tractats per tota la tradició misògina anterior, que Binimelis hauria pogut incloure sense gaire esforç, pel tal d'atorgar un major grau d'originalitat a l'obra en relació amb la seva font. Per exemple, el nostre autor "margina" els materials trets de la vida real i quotidiana, sense ampliar res del que apareix al respecte a Tiraqueau, ni hi aprofundeix. Així mateix tampoc no hi figura la típica enumeració de víctimes masculines del sexe femení, tan habitual en aquesta mena d'obres.

És cert, finalment, que Binimelis ha compost les dues obres sobre la dona, el *De mulierum vitiis* i el catàleg de dones sàvies, aprofitant, gairebé literalment, material que va trobar al *De legibus connubialibus* de Tiraquellus, però fent-ne una aportació personal diferent. Sobre el segon tractat sembla que el mèrit del nostre autor s'ha limitat a concebre com a obra independent allò que a l'original no passava de ser un catàleg de dones sàvies mal integrat en el conjunt de l'obra (tot i que no resultava contradictori, ja que la saviesa no exclou els vicis atribuïts al gènere femení), fent seu el propòsit de l'humanista francès de compondre'n una obra específica. Molt al contrari, el *De mulierum vitiis* compta amb una reorganització pròpia dels continguts i els canvis que hi trobam són, com hem vist, radicals: a més de perdre el caràcter jurídic, per una part, i

¹⁹ La majoria de les citacions (més de dues terceres parts) són d'autors clàssics. Els més esmentats són Aristòtil, Plutarc (utilitzat sobretot per al catàleg de dones sàvies), Heròdot, Ovidi i Plató. Entre els no clàssics, a part de la *Bíblia*, figuren sant Albert Magne i Raphael Maffei Volaterranus.

didàctic i ètic, per l'altra, que té l'obra de Tiraqueau, ha quedat desvinculat de l'objectiu primordial de la seva font, la dona casada (o, millor encara, l'home casat o que s'ha de casar), passant a no tenir relació directa amb el gènere literari que, concernent la dona, més caracteritza el Renaixement: la literatura de matrimoni. En la mateixa proporció, el sentit del tractat de Binimelis ha experimentat també una profunda variació i ha quedat reduït a un missatge exclusivament misogin que l'acosta i el vincula amb la literatura pròpia de l'edat mitjana.

Aquest aparent retrocés, però, no resulta tan estrany si tenim en compte que aquests tractats, escrits el 1568, quan Binimelis tenia una trentena d'anys, són una obra de joventut més que no de maduresa, i composts en un context poc propici a les innovacions, quan la Universitat de València, i en concret els estudis de medicina, havien perdut l'empenta innovadora que els havia caracteritzat durant el regnat de l'emperador Carles I, molt més obert als corrents europeistes, i s'havien estancat (o retrocedit) a mans de la política de Felip II i les directrius del concili de Trento.

Obres citades

- Alonso Asenjo, J. & Manuel Molina Sánchez eds. Jaume Romanyà. *Tragicomedia Gastrimargus*. Granada: Universidad de Granada, 2007.
- Amasuno, Marcelino V. “Fœmina res fragilis, res lubrica, res puerilis: De nuevo ante «Mira a Bernardo».” *eHumanista* 17 (2011): 1-77.
- Barat, Jean. “L’influence de Tiraqueau sur Rabelais.” *Revue des Études Rabelaisiennes* 3e année, 2e et 3e fasc. (1905): 253-275.
- Bouchardi, Amalrici. *Tes gynaikeias phytles adversus Andream Tiraquellum*, Parisiis: In Chalcographia Io. Badii Ascensii, 1522.
- Bover, Joaquín Maria. *Biblioteca de escritores baleares*. Palma: Imprenta de P. J. Gelabert, 1868. Vol. II.
- [Catàleg] Joan Binimelis, *historiador de Mallorca (1539-1616)*, catàleg de l’exposició sobre el IV centenari de la redacció de la “Història del present regne de Mallorca (1593-1993).” Palma: Societat Arqueològica Lul·liana/Museu de Mallorca, 1994.
- Contreras Mas, Antonio. “Geografía y Medicina en el Renacimiento mallorquín: el historiador Juan Bautista Binimelis.” *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* 49 (1993): 451-484.
- Duran, Eulàlia. “Joan Binimelis i la guerra de les Germanies a Mallorca.” *Randa* 12 (1985): 89-123.
- . “Joan Binimelis i la seva Història de Mallorca.” *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* 49 (1993): 485-496.
- Ensenyat Pujol, Gabriel. “Quina acceptació tengué la *Història del Regne de Mallorca* de Joan Binimelis?” *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* 49 (1993): 497-510.
- . “Binimelis i Garcia, Joan.” Dins Antoni Simon i Tarrés dir. *Diccionari d’historiografia catalana*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2003a. 221-224.
- . “Història General del Regne de Mallorca.” Dins Antoni Simon i Tarrés dir. *Diccionari d’historiografia catalana*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2003b. 640-641.
- . “Un manuscrit inèdit de Joan Binimelis a l’Arxiu Torrella.” *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* 61 (2005): 289-294.
- Felipo Ortí, A. & F. Miralles Vives. *Colación de grados en la Universidad valenciana foral, graduados entre 1580-1611*. València: Servei de Publicacions de la Universitat de València, 2002.
- Font Jaume, Alexandre. “La visió de l’Antiguitat a la Història del Regne de Mallorca de Joan Baptista Binimelis.” *Memòries de la Reial Acadèmia Mallorquina d’Estudis Genealògics, Heràldics i Històrics* 16 (2006): 7-29.
- Jordan, Constance. *Renaissance feminism. Literary texts and political models*. New York: Cornell University Press, 1992.
- Kelso, Ruth. *Doctrine for the lady of Renaissance*. Illinois: University of Illinois Press, 1956.
- Lage Cotos, M^a. Elisa. “Dos repertorios de misoginia del siglo XVI.” Dins José María Maestre Maestre, Joaquín Pascual Barea & Luis Charlo Brea. *Humanismo y pervivencia del mundo clásico. Homenaje al profesor Antonio Fontán*. Alcañiz/Madrid: Ediciones del Laberinto, 2002. 2295-2608.
- Lefranc, Abel. *Grands écrivains français de la Renaissance: Le roman d’amour de Clément Marot, Le Platonisme et la littérature en France, Marguerite de Navarre, Le Tiers Livre du Pantagruel et la querelle des femmes, Jean Calvin, La Pléiade au collège de France*. Paris: Honoré Champion, 1969.

- McCleod, Glenda. *Virtue and Venom. Catalogs of Women from Antiquity to the Renaissance*, Ann Arbor: University of Michigan Press, 1991.
- Moll Benejam, Antoni Lluís. “La Història General del Regne de Mallorca de Joan Binimelis: entre el patronatge municipal i l’eclesiàstic.” *Actes del I, II i III Col·loquis sobre Art i cultura e l’època del Renaixement a la Corona d’Aragó*. Tortosa: s. e., 1996-1999. 317-324.
- . “La geografia renaixentista en la *Història general del regne de Mallorca* de Joan Binimelis.” *Recerques* 40 (2000): 117-134.
- Pérez Martínez, Lorenzo. “Relaciones de Causas de Fe de la Inquisición de Mallorca.” *Fontes Rerum Balearium* (1978). I: 257-304; II: 1, 201-228; II: 2, 357-372; II: 3, 597-612; III: 433-452.
- Perrat, Charles. “Au tour du juge Bridoye: Rabelais et le *De nobilitate* de Tiraqueau.” *Bibliothèque d’Humanisme et Renaissance* 16 (1954): 41-47.
- Ricart i Sampietro, Dolors. “La Iglesia y el mundo femenino.” *Historia* 16 145 (1988): 63-71.
- Tiraquellus, Andreas. *De legibus connubialibus et iure maritali*, Parisiis: Apud Iacobum Keuer, 1546.